

Editörden

Editorial

Ulusal Bilgi Alt Yapısı ve İnternet

The National Information Infrastructure and the İnternet

Bir ülkenin üniversitelerine, okullarına, kütüphanelerine, araştırma laboratuvarlarına, işyerlerine, hastanelerine ve evlerine bakır, koaksiyel veya fiber optik kablolar, uydu veya yayın yoluyla veri, ses ve görüntü türü bilgiler taşıyan donanım, yazılım ve standartlar o ülkenin ulusal bilgi alt yapısını oluşturur (Information Superhighway, 1994: 12). Bir başka deyişle, ulusal bilgi alt yapısı mevcut bilgilerin işlenmesine, depolanmasına, bir yerden bir yere iletilmesine ve bu bilgilere gerektiğinde erişilmesine olanak sağlayan teknolojileri kapsar. "Enformatik" adıyla da bilinen bu teknolojiler günümüzde en büyük sanayi sektörü haline gelmiş olup, gelişmiş ekonomilerde GSMH'nin %5-%6'sını oluşturmaktadır. Bu nedenle enformatiğin sağlanmasını, yayılmasını ve etkin olarak uygulanmasını artırmaya yönelik politikalar uzun dönemli büyüme potansiyelinin ve uluslararası rekabetin temelini oluşturmaktadır (Turkey, 1993: xiii).

1993 yılında Dünya Bankası tarafından yayımlanan bir raporda ülkemizde kesin bir enformatik politikası ve aksiyon planının olmadığından söz edilmekte ve bu durumun ülkemizin diğer ülkelerden geri kalmasına yol açtığı belirtilmektedir (Turkey, 1993: xix). Aynı raporda bilgi ve fikirlerin "kalkınmanın kan damarlarını" oluşturduğu vurgulanarak "Türkiye'nin önde gelen OECD ekonomilerinin saflarına katılma (ve Avrupa'yla ekonomik bü-

tünleşmeyi gerçekleştirme) hızını belirleyen şeyin büyük ölçüde ülkenin küresel bilgi pazarına katılması olacaktır” denilmektedir (Turkey, 1993: 3).

Küresel bilgi pazarına katılabilmenin en önemli koşullarından birisi ise bilimsel ve teknolojik bilgiler başta olmak üzere her türlü bilginin kuruluşlar arasında hızla aktarılmasına olanak veren “bilgi otoyolları” inşa etmektir. Gelişmiş ülkeler günümüzde iletişim ve bilgisayar teknolojilerini birlikte kullanarak yararlı bilgilere en kısa zamanda erişmek için çaba harcamaktadırlar. Çünkü ekonomik kalkınma ile bilgi sağlama olanakları arasında doğrusal bir ilişki vardır. Yararlı bilgilere en kısa sürede erişim, aynı zamanda, ulusal ve uluslararası “rekabet edebilirliğin” önemli bir koşulu haline gelmiştir. Bu nedenle gelişmiş ülkeler modern bilgi teknolojilerini zaman geçirmeden kütüphane ve bilgi merkezlerine sokmakta, ulusal bilgi alt yapılarını geliştirmek için önemli yatırımlar yaparak sayısal kütüphaneler aracılığıyla her tür bilgiye (veri, ses, görüntü) elektronik olarak erişmektedirler. Örneğin, ABD’de 2000 yılına dek tüm dersliklerin, kütüphanelerin, hastane ve kliniklerin “bilgi otoyolu”na bağlanması planlanmaktadır. Amerikan Kongre Kütüphanesi 2000 yılına dek 5 milyon yapıtı elektronik ortama aktararak bunları daha geniş bir kitleye (okul ve kütüphanelere) sunmak için çalışmalar yapmaktadır. Fransız Ulusal Kütüphanesi koleksiyonunda bulunan yapıtların elektronik ortama aktarılması için her yıl 1 milyar dolar harcanması kararlaştırılmıştır.

Ülkemizde de son yıllarda bilgi teknolojileri konusuna daha fazla önem verilmektedir. Bu alanda yapılacak iyi düşünülmüş yatırımların verimliliği ve uluslararası düzeyde rekabet edebilme şansımızı artıracığı bilinmektedir. DPT’nin kalkınma ve icra planlarında ve TÜBİTAK’ın uzun vadeli araştırma politikaları ile ilgili belgelerde bu konulara öncelik verilmektedir.

Türkiye küresel bilgisayar ağları ile ilk bağlantısını 1986 yılında BITNET adı verilen ağa Anadolu ve Ege Üniversiteleri’nden ulaşarak sağladı. 1986-1993 arasında çok sayıda üniversite TÜVAKA (Türk Üniversite ve Araştırma Kurumları Ağı) adı verilen oluşum çerçevesinde BITNET’e bağlanmış ve yurt dışı kuruluşlar ile veri iletişim olanaklarına kavuşmuştur. Ancak BITNET, etkileşimli (interactive) bir bilgisayar ağı değildi. Özellikle 1980 sonrasında yaygınlaşan Internet ise etkileşimli çalışmaya olanak sağladığı için BITNET’e göre önemli avantajlar sunmaktaydı. 1993 yılında TÜBİTAK ve ODTÜ işbirliği ile gerçekleştirilen TR-NET oluşumu sayesinde ODTÜ üzerinden Internet bağlantısı kurularak küresel bilgisayar ağları konusunda önemli bir atılım sağlandı. Geçtiğimiz üç yıl içinde TR-NET kapsamında çok sayıda üniversite, kamu kuruluşu ve özel kuruluş Internet’e bağlandılar. 1996’nın Eylül ayı içerisinde hizmete giren TURNET aracılığı ile akademik olmayan kuruluşların Internet erişimleri Türk Telekomünikasyon A.Ş. tarafından sağlanmaya başlandı.

Ancak, ülkemizde 1986 yılından beri BITNET, 1993 yılından beri de Internet ağlarına erişim sağlanmış olmasına karşın, gerek teknolojik gerekse mali zorluklar nedeni ile üniversite ve AR-GE kuruluşlarımız arasında yeterince hızlı bir iletişim ağı ne yazık ki henüz kurulamamıştır. TÜBİTAK'ın böyle bir akademik ağa olan ihtiyacı hissederek 1 Haziran 1996 tarihinde kendi bünyesinde kurduğu Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi'nin (ULAKBİM) başlıca amacı da budur. Bu merkez Türk üniversitelerinin ve AR-GE birimlerinin ulusal ve uluslararası bilgisayar bağlantılarını gerçekleştirerek ülke çapında etkileşimli bir ağ kurmayı ve bu ağ aracılığıyla araştırmacılara bilgi ve belge hizmetleri sunmayı hedeflemektedir. TÜBİTAK ULAKBİM'in ilk girişimlerinden birisi Türkiye'nin iki genel akademik Internet çıkışının hızlarını dörder kat artırmak olmuştur. Bu girişim sonucu ODTÜ-NSFNET (ABD) bağlantısı 11 Ekim 1996'da 512Kbps'ye, Ege Üniversitesi-EBONE (Almanya) bağlantısı 28 Ekim 1996'da 256Kbps'ye yükseltilmiştir. 1997 yılı başında bu bant aralıkları önce toplam 1.5Mbps'ye, yıl sonunda da 3Mbps'ye çıkarılacaktır.

TÜBİTAK ULAKBİM'in temel görevi Ankara-İstanbul-İzmir üçgeninde 34Mbps kapasiteli, en yeni ağ teknolojilerinden birisi olan ATM (Asenkron Transfer Modu) temelli bir omurga oluşturmak ve 1997'nin ilk aylarında tüm üniversiteleri ve daha sonra da kamu AR-GE kuruluşlarını coğrafi olarak en uygun köşelerden 64Kbps ile 2Mbps arasında değişen hızlarla bu omurgaya bağlamaktır.¹ Omurganın kurulması ve işletilmesi için 22 Kasım 1996'da TÜBİTAK ULAKBİM ile Türk Telekomünikasyon A.Ş. arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır.

Türkiye'nin son yıllarda akademik ve AR-GE alanında sağladığı gelişmeler göz önüne alındığında sınırlı kapasite artışlarının kısa sürede yetersiz kalacağı açıktır. Önümüzdeki yıllarda bu gelişmelerin daha da büyük bir ivme kazanacağı göz önüne alınacak olursa, bilimsel iletişim, bilgi ve belge erişim hizmetlerine olan ihtiyacın da buna paralel olarak artacağı açıktır. Elektronik kütüphaneler ve bilgi merkezleri hızla artan bu bilgilere erişimde anahtar rol oynayacaklardır. Elektronik kütüphanelerde geliştirilen sistemler ve arama teknikleri Internet üzerindeki bilgilere erişimi kolaylaştırmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, Internet ağı üzerindeki bilgilere erişmeye yarayan Alta Vista adlı "arama motoru" (search engine) günde yaklaşık 12 milyon tarama gerçekleştirmektedir.

1 TÜBİTAK ULAKBİM tarafından kuruluş çalışmaları sürdürülen Ulusal Akademik Ağ (ULAK-NET) konusunda daha ayrıntılı bilgi için Dr. Erkan Tekman'ın bu sayımızdaki "Ulusal Araştırma Ağları ve ULAK-NET Projesi" adlı makalesine bakılabilir.

Ülkemizde de bilgi kaynaklarının daha verimli kullanılmasına yönelik rasyonel politikalar geliştirilmeli ve bilgi ağları aracılığıyla kütüphaneler ve bilgi merkezlerinde bulunan değerli bilgiler paylaşılmalıdır. Böylece hem kütüphane ve bilgi merkezlerinin bütçeleri üzerindeki yük hafifletilebilecek, hem de ulusal kaynakları daha etkin ve etkili bir biçimde kullanma olanağı doğacaktır. Bunun yanı sıra bilgi ağları aracılığıyla bilimsel yayınların üssel artışı ve süreli yayın fiyatlarındaki aşırı artışlarla da başa çıkmak mümkün olabilecektir. Ulusal Akademik Ağ (ULAK-NET) ve benzeri ulusal ağların en önemli kuruluş nedenlerinden birisi de bilgi ağlarının sağladığı bu ekonomik yararlarıdır.

Oysa ülkemizde bilgi kaynakları, özellikle de süreli yayınlar plansız bir şekilde sağlanmaktadır. Örneğin, Ankara'da 22 kütüphane önemli bir tıp dergisi olan *Lancet*'e abonedir. İşin ilginç yanı, bu dergiye abone olan kütüphanelerden 16'sı A.Ü. Tıp Fakültesi yönetimi altındaki kürsü kütüphaneleridir. Aynı eşgüdümsüzlük *Index Medicus*, *Science Citation Index (SCI)* gibi ikincil kaynakların satın alınması için de söz konusudur. Örneğin, ülkemizde en çok satın alınan CD-ROM ortamındaki müracaat kaynaklarından birisi olan MEDLINE'a 1996 yılında tam 32 kütüphanemiz abonedir. Hatta bazı kuruluşların MEDLINE CD'sinin iki kopyasını birden satın almayı yeğledikleri görülmektedir (örneğin, Ankara, Akdeniz, Ege ve Marmara Üniversiteleri). Sadece Ankara'da MEDLINE CD-ROM'una abone olan kütüphane sayısı 11'dir. Bu kütüphanelerin bir kısmı birbirine çok yakındır (örneğin, A.Ü. Bilgi İşlem Merkezi, A.Ü. Tıp Fakültesi, H.Ü. Tıp Fakültesi gibi). Öte yandan, fiyatı yaklaşık 8000 USD olan *Science Citation Index* ülkemizde tam 10 kütüphaneye gelmektedir. Bu kütüphanelerin beşi Ankara'dadır. Bunun yanı sıra TÜBİTAK, isteyen bütün kişi ve kuruluşlar için SCI'den tarama yapmaktadır (Türkiye, 1996). Bizim yaptığımız hesaplara göre, ülkemizde en sık abone olunan ilk beş CD-ROM (MEDLINE, ERIC, SCI, COMPENDEX ve SSCI) veri tabanı için ödenen toplam miktar 200,000 USD'nin üzerindedir. Oysa, bu beş CD-ROM'un tek kopya maliyeti 17,000 USD civarındadır.

Bir ülkedeki kütüphane ve bilgi merkezlerinin ademi merkezîyetçi bir şekilde koleksiyon geliştirmeleri bir dereceye kadar olağan sayılabilir. Ancak birçok ülke ademi merkezîyetçi bir şekilde geliştirilen bu koleksiyonlardan bir işbirliği çerçevesinde yararlanma yoluna gitmektedir. Halen TÜBİTAK ULAKBİM 7000 civarında yabancı süreli yayına abonedir. Bu süreli yayın koleksiyonu 1983 yılından itibaren Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi'nin kurulmasıyla birlikte oluşturulmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra Ankara'da uzun yıllardan beri tıp ve sağlık bilimleri konusunda Hacettepe Tıp Merkezi Kütüphanesi, mühendislik ve fen bilimleri alanında ODTÜ Kütüphanesi güçlü süreli yayın koleksiyonları geliştirmişlerdir.

Son yıllarda Bilkent Üniversitesi Kütüphanesinde de mühendislik ve fen bilimleri alanında hatırı sayılır bir koleksiyon oluşmuştur. Buna Ankara'da bulunan ve Derleme Yasası yoluyla koleksiyon geliştiren Milli Kütüphane'nin Türkçe süreli yayınlar koleksiyonu da eklenmelidir. Adı geçen kütüphanelerle işbirliğine gidilerek ortak süreli yayın koleksiyonu geliştirme politikaları uygulandığı takdirde ülkemizde mevcut süreli yayın kaynaklarından daha iyi ve daha ekonomik bir biçimde yararlanılabilir.

Söz konusu işbirliği çalışmaları ve yeni bilgi hizmetleri sunma girişimleri ulusal bilgi alt yapısının kurulup işletilmeye başlanmasıyla daha da artacaktır. Kütüphane ve bilgi merkezlerinde çalışanlar hızlı akademik ağların ve Internet bağlantılarının var olduğu bir ortamda ne tür hizmetler verebileceklerini araştırmaktadırlar. Internet aracılığıyla sunulan seçmeli bilgi duyurusu hizmetleri, elektronik kitap ve dergi koleksiyonlarına erişim, belgelerin elektronik olarak sağlanması, film, radyo ve TV arşivlerindeki çoklu ortam (multimedia) türü bilgilere Internet aracılığıyla erişim bu hizmetlerden sadece birkaçıdır.

Internet, kütüphane ve bilgi merkezlerinin hizmet felsefelerini de sorgulamalarına yol açmaktadır. Toplumun bilgi ihtiyaçlarını zaten kısıtlı ölçülerde (genellikle basılı kaynaklardan) ancak sağlayabilen kütüphane ve bilgi merkezlerinin rakipleri çoğalmaktadır. Geleneksel olarak, bilgi hizmeti isteyen kimselerin ayağına gelmesine alışmış olan kütüphaneciler artık bu "lüks"e sahip değildirler. Yukarıda verilen Alta Vista örneğinde olduğu gibi, milyonlarca insan evindeki ya da ofisindeki koltuğundan kıpırdamadan elektronik ortamdaki bilgilere kolayca erişebilmektedir. Bir başka deyişle, kütüphaneler ve bilgi merkezleri toplum gözündeki saygınlıklarını koruyabilmek için, hizmetlerini kullanıcıların itibar ettikleri araçlar aracılığıyla, kullanıcıların istedikleri hızda, ortamda ve ayrıntı düzeyinde sunmak zorundadırlar. Bu aşamada Internet, kütüphanecilerin ve bilgi profesyonellerinin en büyük yardımcısıdır.

Türk Kütüphaneciliği'nin "Internet Özel Sayısı"nda yer alan makalelerde kütüphane ve bilgi hizmetleri yukarıda ana çizgileriyle vermeye çalıştığımız çerçevede ele alınarak incelenmektedir. Yaşar Tonta, "Internet, Elektronik Kütüphaneler ve Bilgi Erişim" adlı makalesinde bu alandaki temel sorunlara (teknolojik, ekonomik, yasal, vd.) kısaca değinmekte, Internet aracılığıyla bilgi erişim ve bilgi keşfetmede karşılaşılabilecek zorluklara dikkat çekmekte ve ülkemizde Internet'e dayalı kütüphanecilik ve bilgi hizmetlerinin geliştirilmesi için neler yapılması gerektiğini sıralamaktadır. Bülent Karasözen, makalesinde bilimsel bilgiye erişim açısından Internet'in sağladığı olanakları (önbası arşivleri, elektronik dergiler, vd.) özetlemekte ve Internet'in akademik dünyaya etkisi, elektronik yayınlarda kalite kontrolü,

elektronik yayıncılığın kütüphanelere ve yayıncılık sektörüne etkileri vb. konuları tartışmaktadır. **Mustafa Akgül**, İnternet ortamında yaygın olarak kullanılan tarama motorlarının Unix ortamında kurulması ve çalıştırılması için neler yapılması gerektiğini ayrıntılı olarak açıklamaktadır. Bir miktar Unix bilgisi olan kütüphaneciler bu makalede verilen bilgilerden yararlanarak kendi kütüphane ve bilgi merkezlerinde bulunan bilgileri kolayca İnternet aracılığıyla kullanıma sunabilirler.

Serap Kurbanoğlu, makalesinde müracaat hizmetlerinde ve müracaat sorularının yanıtlanmasında İnternet kullanımını incelemektedir. **Erol Yılmaz**, İnternet'in yeni bir kitle iletişim ve halkla ilişkiler aracı olarak önemini vurgulamakta ve kütüphanecilikte İnternet'in bu amaçla nasıl kullanılabileceğini anlatmaktadır. **Erol Olcay** ise makalesinde Ankara'daki üniversite kütüphanelerinin İnternet aracılığıyla sundukları hizmetleri incelemekte ve bu üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin İnternet kullanımını saptamak üzere uyguladığı anketin sonuçlarını tartışmaktadır. **Mustafa Akgül**, "Kütüphaneciler İçin İnternet Başlangıç Noktaları" adlı notunda İnternet'le yeni tanışan kütüphanecilere yardımcı olmak amacıyla çeşitli İnternet adresleri vermektedir. Bu adreslerden yararlanılarak İnternet hakkındaki temel kaynaklara, rehberlere, tarama mekanizmalarına, sanal kütüphanelere ve diğer sitelere erişilebilir. Bu sayıda İnternet'e yeni başlayanlara yardımcı olmak amacıyla Türkçe kaynaklardan oluşan kısa bir "İnternet Kaynakçası" da yer almaktadır.

"İnternet Özel Sayısı"nın "Görüşler" kısmında da İnternet'le ilgili bir-iki yazı yer almaktadır. **Erkan Tekman**, "Ulusal Araştırma Ağları ve ULAK-NET Projesi" adlı notunda kısaca "bilgi otoyolları"nın önemine değinmekte, çeşitli ülkelerde akademik ağ oluşumlarını sıralamakta ve ülkemizde Ulusal Akademik Ağ kurma konusundaki son gelişmeleri özetlemektedir. **Yaşar Çelik** ise "İnternet Türkiye'ye Ne Kazandırır?" başlıklı notunda İnternet'in bilim yaşamında, kütüphane ve bilgi hizmetlerinde, eğitimde, ticarete ve diğer alanlarda ülkemize neler kazandırabileceğini tartışmaktadır. "Tanıtım ve Eleştiri" köşemizde ise İnternet'le ilgili kitaplar kısaca tanıtılmaktadır.

Yazımı -izininizle- bir kişisel notla kapatmak istiyorum: *Türk Kütüphaneciliği*'nin "İnternet Özel Sayısı" ile birlikte dergideki editörlük görevim de sona eriyor. Bunu fırsat bilerek son iki yıldır *Türk Kütüphaneciliği*'nin hakemli bir dergi hale getirilmesi sırasında birlikte çalıştığımız editör arkadaşlarıma, yazarlarımıza, Yazı Değerlendirme Kurulunda yer alan hakemlerimize, zaman zaman gönderdiğimiz makaleleri inceleyerek görüş bildiren sayın **Nazlı Alkan**, **Meral Alpay**, **Sekine Karakaş**, **Tülin Sağlamtunç** ve **Aysel Yontar**'a, "İnternet Özel Sayısı" için gönderilen makaleleri değerlendiren sayın **Mustafa Akgül**, **Serhat Çakır**, **Ayşe Göker** ve **Serap Kur-**

banoğlu'ya, bir süre editör yardımcısı olarak çalışan sayın **Sönmez Çelike**, derginin basıma hazırlanmasındaki katkılarından dolayı **Onur Buđan**'a, derginin basımını gerçekleştiren sayın **Necip Evlice**'ye ve ekibine, değerli okurlarımıza ve dergiye emeği geçen ancak burada adlarını anamadığım herkese teşekkür etmek isterim.

Türk Kütüphaneciliği'nin Dr. **Bülent Yılmaz**'ın editörlüğü altında kısa zamanda çok daha kaliteli bir dergi haline geleceğine inanıyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Yaşar Tonta

Kaynakça

- Information superhighway: Issues affecting development.* (1994). (Report to the Congress GAO/RCED-94-285). Washington, D.C.: U.S. General Accounting Office.
- Turkey: Informatics and economic modernization.* (1993). Washington, D.C.: The World Bank.
- Türkiye bilgi merkezleri rehberi.* (1996). Ankara: TÜBİTAK.